

Izidor Janžekovič*

Konfesionalne razmere in oblike religioznosti v Dubrovniku v poznem srednjem in zgodnjem novem veku

Izveček: Med štirinajstim in zgodnjim devetnajstim stoletjem je Dubrovnik ohranil kompleksno versko identiteto, ki jo je oblikoval njegov geopolitični položaj med katoliško zahodno Evropo in pravoslavnim vzhodom Evrope. Medtem ko je bilo mesto uradno katoliško, je zaradi svojih trgovskih interesov in diplomatske pragmatičnosti kazalo določeno stopnjo verske strpnosti, zlasti do pravoslavnih kristjanov, judov in muslimanov. Laična pobožnost se je izražala preko bratovščin, dobredelnih ustanov in čaščenja lokalnih svetnikov, kar je odražalo tako skupnostno kot individualno versko pobožnost. Duhovne reforme, na katere so vplivala širša tridentinska prizadevanja, so skušale standardizirati verske prakse in disciplino. Avtor trdi, da je edinstvena zmes pravovernosti in pragmatične strpnosti v Dubrovniku zaznamovala njegovo vlogo kulturnega in verskega križišča v predmodernem sredozemskem svetu.

* Dr., docent, Fakulteta za slovenske in mednarodne študije, Nova univerza, Mestni trg 23, SI-1000 Ljubljana; gostujoči raziskovalec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, izidor.janzekovic@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6472-6308.

Ključne besede: Dubrovnik, dubrovniški nadškof, verske napetosti, pravoslavni kristjani, Judje, pozni srednji vek, zgodnji novi vek

Abstract: Between the fourteenth and early nineteenth centuries, Dubrovnik maintained a complex religious identity shaped by its geopolitical position between the Catholic Western Europe and the Orthodox Eastern Europe. While officially adhering to Roman Catholicism, the city exhibited a degree of religious tolerance, particularly toward Orthodox Christians, Jews, and Muslims, due to its commercial interests and diplomatic pragmatism. Lay piety was expressed through confraternities, charitable institutions, and the veneration of local saints, reflecting both communal and individual religious devotion. Clerical reforms, influenced by broader Tridentine efforts, sought to standardize religious practices and discipline. The author argues that Dubrovnik's or Ragusan unique blend of religious orthodoxy and pragmatic inclusivity underscores the city's role as a cultural and confessional crossroads in the pre-modern Mediterranean world.

Keywords: Dubrovnik (Ragusa), Ragusan archbishop, religious tensions, Orthodox Christians, Jews, Late Middle Ages, early modern era

Uvod¹

Dubrovnik (lat. Ragusa) oziroma »biser Jadrana« je imel edinstveno vlogo v predmodernem Sredozemlju. Postal je pomembno središče izmenjave ljudi, dobrin in idej med Vzhodom in Zahodom, še posebej med Balkanom in Italijo. Razlog za to je izjemno ugodna geografska lega mesta, ki se nahaja na južnem delu vzhodne obale Jadranskega morja z dobrimi povezavami do virov v zaledju. Na poti od Benetk do Sredozemskega morja je bilo zadnje veliko mesto in pristanišče pred odprtim morjem; bilo je tudi prvo pomembnejše mesto na poti z juga. Tako je Dubrovnik dobil pomembno vlogo na trgovskih poteh, kar je bil temelj uspeha mesta in njegove pomorske moči v času vzpostavljanja stalnih mornaric (Krekić 1972, 3–5; Carter 1972, 1–15; Janžekovič 2020; Janžekovič 2024a). Skozi celotno zgodovino podrejenega in neodvisnega mesta pa je eno osrednjih vlog za prebivalce igrala vera.

Predvsem v nemškem zgodovinopisju se je v zadnjih desetletjih uveljavil izraz konfesionalizacija (nem. *Konfessionalisierung*). Na podlagi del Wolfganga Reinharda (1977; 1983) in Heinza Schillinga (1981; 1988; 1991) je konfesionalizacija v po-

- 1 Prispevek je nastal v okviru temeljnega raziskovalnega projekta *Kolektivne identitete in stanovska družba med Srednjo in Jugovzhodno Evropo od iznajdbe tiska do pojava narodnih gibanj* (J6-60104), ki ga iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije. Prispevek je nastal tudi v okviru javnega razpisa za sofinanciranje gostovanj slovenskih strokovnjakov iz tujine na slovenskih visokošolskih zavodih in raziskovalnih organizacijah ter študijskega oziroma znanstvenega obiska študentov v tujini (367. javni razpis), ki ga iz javnega proračuna sofinancira Javni štipendijski, razvojni, invalidski in preživninski sklad Republike Slovenije.

znih sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja postala prevladujoča interpretativna paradigma (Dixon (ur.) 1999). Pojem torej označuje proces vzpostavitve, institucionalizacije in ukalupljanja krščanskih ločin v t. i. konfesionalnem obdobju v zgodnjem novem veku, predvsem v 16. in 17. stoletju, ko se je vzpostavljalo novo posvetno ravnotežje moči (Janžekovič 2019a; Janžekovič 2019b; Janžekovič 2021a; Janžekovič 2023).

V Evropi je v tem času šlo predvsem za spopad med katoliško in protestantsko veroizpovedjo, kar je pomembno vplivalo ne samo na vsakdanje življenje ljudi, temveč tudi na politično zgodovino držav (Klueting 2007; Strohmeier 2011; Weiss in Brockmann (ur.) 2013; Brendle 2015; Campi 2015). V slovenskem zgodovinoisju so se z obdobjem reformacije, protireformacije in medverskih odnosov v poznem srednjem in zgodnjem novem veku nasploh v zadnjem času ukvarjali predvsem Lilijana Žnidaršič Golec (2002, 2015, 2019), Igor Grdina (2007), Marko Štuhec (2008), Sašo Jerše (2009), Boris Golec (2019), Žiga Oman (2020) in Vanja Kočevar (2019, 2020, 2022). Večji del svoje kariere je raziskovanju dubrovniške republike posvetil Ignacij Voje (2020), ki je tudi populariziral številne teme iz posvetne in cerkvene zgodovine Dubrovnika pri nas.

Zajel sem torej karseda različne vidike religioznosti, od odnosov z oblastmi, samostanskih redov do ljudske pobožnosti in odnosov z drugimi verstvi. Ker je bilo katolištvo prevladujoča vera v Dubrovniku, je večji del članka posvečen prav njemu. Zanimajo me predvsem konfesionalnost v mestu, pogoji, pod katerimi so določene veroizpovedi živele, ter razmerje med religijo in mestnimi oblastmi. Članek se ne osredotoča na strukturo in hierarhijo civilne oziroma posvetne oblasti (veliki svet, senat, mali svet, knez). V članku zaradi lažjega

razumevanja izraza »oblast« in »vlada« uporabljam izključno za posvetno oblast, čeprav je jasno, da so bili tudi cerkveni dostojanstveniki nosilci oblasti.

Odnosi med visoko cerkveno in posvetno oblastjo

Cerkvena in posvetna oblast sta med oblikovanjem dubrovniške komune skupno vladali mestu. Leta 1000 je nadškof v imenu mesta prisegel zvestobo beneškemu dožu Pietru Orseolu. Še ob predaji mesta Benetkam leta 1171 je nadškof vodil patriciat, kler in ostale meščane (Foretić 1980a, 25 in 53). Francis W. Carter je celo predvideval, da naj bi nadškof v tem času sopodpisal vsak akt oblasti (Carter 1972, 51), a Vesna Miović o tem dvomi. To bi se lahko dogajalo samo »v zelo zgodnjem času« (Miović 2015), saj se takšen odlok ne pojavlja v nobenem kasnejšem pravnem aktu (statut, *Liber viridis*). Pri organizaciji skupnosti (*civitas*) je v ljudski skupščini duhovščina odločala skupaj s patriciatom in kmeti. Še v začetku 13. stoletja so nadškofi sodelovali pri odločanju o določenih mestnih vprašanjih, a je njihova vloga slabela na račun novih upravnih teles (Janeković Römer 1999, 211–12). Ustava in delovanje mestnih organov, ki sta sledili beneškemu zgledu, sta bila v večji meri določeni do konca 13. stoletja.

Pri papežih in zahodnih silah je imel Dubrovnik poseben status, saj je bil »izpostava« katolištva v regiji, kjer so v poznem srednjem in zgodnjem novem veku prevladovali muslimani in pravoslavci, kar so Dubrovničani znali unovčiti. Toda katolištvo ni bilo le stvar oportunistične izbire, temveč tudi vitalna integracijska vez, saj je šlo za enega od opornih stebrov identitete v mestu, ki je mestnega zavetnika našlo v sv. Blažu. Verske ustanove so imele v Dubrovniku politično vlo-

go (Harris 2006, 220), kar pravzaprav ni nobena posebnost za ta čas. Za razliko od beneških ozemelj oziroma v opoziciji do Benetk so poudarjali koncept »svobode« (neodvisnosti), proti Turkom in Srbom pa katolištvo, s čimer so gradili svojo identiteto v odnosu do Drugega, kar se je na primer odražalo tudi v različnih oblačilnih redih in stilih (Janžekovič 2021b; Janžekovič 2022; Janžekovič 2024b).

Tako je leta 1815 opazovalec v memorandumu, ki bi naj seznanil nove gospodarje Dubrovnika, torej avstrijske vladarje, z nujnimi zadevami življenja v stari republiki, zapisal, da je bila »religija Dubrovničanov od nekdanj rimokatoliška« (Krizman 1952, 434). Kako močna je bila povezava mestne identitete s katolištvom, nam pove podatek, da niti pravoslavni prebivalci mesta niso mogli postati polnopravni državljani republike, čeprav so lahko uživali določene druge (trgovske) privilegije, pridržane le za Dubrovničane (Miović-Perić 1997, 109–110). Za razliko od ostalih, nekrščanskih prebivalcev mesta so pravoslavci na primer lahko bili tudi solastniki dubrovniških ladij (Foretić 1980b, 261).

Dubrovnik je bil aristokratska mestna republika, katere temeljno vodilo je bila konservativnost. Oblikovala sta se identiteta in sistem, ki sta dopuščala oblast le patriciatu. V jedru dubrovniške ideologije je bil pojem svobode, in sicer v pomenu politične avtonomije, to je neodvisnost od zunanjih sil. Svoboda je bila *raison d'être* in *raison d'état*, a je bila vezana le na najvišji razred (mestni patriciat). Člani patriciata so želeli ohraniti zunanjo neodvisnost in notranjo razdelitev moči. Cerkev pa je izenačevala pripadnike različnih stanov in jim nudila možnost vzpona. To je bilo z vidika patricijev nesprejemljivo, zato je oblast želela nadzirati izbiranje cerkvenih dostojanstvenikov, kar je vodilo v napetosti (Janeković Römer 1999, 9–40, 217).

Tako se je od 13. stoletja naprej posvetna oblast krepila na račun cerkvene, še bolj pa na račun »nižjih« slojev, podobno kot v Benetkah leta 1297 z »zaprtjem« Najvišjega sveta (*Serrata del Maggior Consiglio*). Dubrovniška oblast se je trudila nadzirati vse v cerkveni in posvetni sferi. Vse posesti samostanov in cerkva so bile pod upravo oblasti, ki jih je dajala v zakup in razdeljevala prihodke. S cerkvenim premoženjem so upravljali prokuratorji, imenovani s strani oblasti (Nedeljković (ur.) 1984), Cap. 70 (*Quod procuratores fratrum vendi possunt possessiones monasterii et precia in utilitatem eius converti*) in Cap. 372 (*Ordo quod conventus sancti Francisci faciat procuratores a se*). Dubrovniška oblast Cerkvi med drugim ni dovolila niti pobiranja desetine, deloma zaradi siromaštva prebivalstva, deloma zato, da ne bi duhovščini nudili neodvisnega vira prihodka (Vojnović 1894, 32–142; 37).

Ena spornih stičnih točk med cerkveno in posvetno oblastjo je bila pravica do azila (*ius asyli*), kar je Dubrovnik priznaval že od 14. stoletja. Azil se je nanašal na vsako cerkev, čeprav so se prebežniki raje zatekli v samostanske cerkve, kjer so se lahko zanesli na milost redovnikov. Pravica je bila vezana na kulturni prostor, zato so po njej posegali tudi pripadniki drugih veroizpovedi. Leta 1396 pa so oblasti močno omejile pravico do azila, tako da so lahko zajeli hude zločince tudi v cerkvi ali samostanu (Nedeljković (ur.) 1984, Cap. 94). Ko se je storilec kaznivega dejanja zatekel v cerkev, je oblast postavila stražo, da bi preprečila beg in ujela domnevnega storilca ob izstopu. Pogosto je prihajalo do napetosti, ker je oblast kršila sveti prostor. Hujši zločini (umor, posilstvo, večja kraja) so sicer bili izvzeti iz pravice do azila (*criminalia exempta*). Presoja, v katero skupino je spadal zločin, pa je bila v rokah cerkvenih dostojanstvenikov (Janeković Römer 1999, 213–214; Lonza 1997, 217–220).

Dubrovniška oblast je vzpostavila mehanizme, ki so blažili posledice povezovanja posvetne in cerkvene hierarhije. Kleriki so bili načeloma izključeni iz dnevne politike, da bi onemogočili vpletanje Cerkev v posvetno oblast. V spopadu avtoritet je bila Cerkev podvržena pragmatičnim potrebam posvetne oblasti. Kolikor je na eni strani dubrovniška aristokratska oblast politično pritiskala na Cerkev, toliko je bila z druge strani vdana katoliški veri in papežu. Zaščita papeštva je bila odločilna podpora dubrovniški republiki v kompleksnih mednarodnih odnosih. Papežev poseg je namreč večkrat obvaroval trgovske privilegije Dubrovnika in njegovo pravico do nevtralnosti. Patriciat je bil zaradi tega položaja samozavesten; večkrat je izpostavljal svojo vlogo branitelja krščanstva, za kar je tudi iskal privilegije in pomoč (Janeković Römer 1999, 221–223).

Znani humanist Filip de Diversis je tako sredi 15. stoletja pogosto izpostavljal, da so »nas vsi Dalmatinci zapustili, le Dubrovničani so z nami in ohranjajo svojo neomajno vero« (*omnes Dalmatini a nobis recesserunt at soli Ragusini nobiscum sunt et fidem inviolatam servant*), in da je Dubrovnik »najbolj krščansko in verno mesto, ki so ga zgradili med razkolniki, neverniki in privrženci zlih verovanj« (*hanc urbem christianissimam et fidelem quae apud schismaticos, infideles et malarum opinionum sectatores aedificata*; Diversis 2001, 120).

Najpomembnejša verska »institucija« v mestu je bila dubrovniška nadškofija oziroma sam nadškof. Nominalno je imel avtoriteto nad župnijami in farani v južni Dalmaciji, a je bila njegova moč izven meja Dubrovniške republike šibka. Znotraj meja pa so nadškofu le s težavo oporekali. Ko je Filip de Diversis v svojih govorih nagovoril javnost, je najprej pozdravil nadškofa, nato kneza, ostale duhovnike in senatorje (Di-

versis 2001, 52, 56). Prestiž njegove funkcije se vidi v stolnici oziroma metropolitovi cerkvi, ki so jo postavili ob povzdigu v nadškofijo proti koncu 10. stoletja ter jo dograjevali in prenavljali (Harris 2006, 221; Peković 1995, 162–168).

O vlogi cerkvenih dostojanstvenikov in njihovem razmerju z oblastjo nam veliko povedo ceremoniali ali protokoli. V *Ceremonialni knjigi* skorajda ni strani, v kateri se ne bi omenjal cerkveni dostojanstvenik. *Ceremonialno knjigo* (*Cerimoniale*) so sestavili na prehodu iz 17. v 18. stoletje, potem ko so v drugi polovici 17. stoletja vzpostavili službo ceremoniarja. Posamezne zapise ceremonij imamo sicer že od 13. stoletja naprej. V vrsti protokolarnih situacij so nadškofu javno izkazali spoštovanje in enakovredno pozicijo. Tudi nadškof sam je sledil protokolu, ki so ga vzpostavili njegovi predhodniki.

Dva ceremonialna kroga, posvetni in cerkveni, sta se le delno pokrivala. Čeprav so se nesoglasja in trenja lahko prebila na protokolarni plan, je ceremonial v glavnem bil usklajen in sta se obe strani držali ustaljene forme; bistvo protokola je bilo namreč to, da se ni čutilo napetosti in je bilo jasno, kje je komu mesto (Lonza 2009, 133–134). Kakšen pomen je dajala oblast dogodku ob vstopu novega nadškofa v mesto (*adventus novi episcopi*), je razvidno iz stroškov, ki so konec 17. in v začetku 18. stoletja dosegli 300 dukatov (za ceremonial ob vstopu novega nadškofa v mesto glej Lonza 2009, 134–143).

Višek moči so dubrovniški nadškofi dosegli z Ilijem Sarako (ca. 1300–61). Bil je cenjen diplomat, ki je pomagal izpogajati ohranitev nominalne avtonomije v času prehoda pod ogrsko krono sredi 14. stoletja. Na smrtni postelji leta 1361 naj bi po izročilu rekel, naj nikomur ne dopustijo do take moči, kot jo je imel sam, ker bi se lahko kdo izmed naslednikov

oklical za tirana. Zato se je mestna oblast odločila, da prebivalec Dubrovnika nikoli več ne bo postal nadškof (Nodilo (ur.) 1883, 233–234).

Ta odločitev je dobila formalno potrditev v odloku 29. avgusta 1409, ki je prepovedal Dubrovničanom, da bi kandidirali ali kakorkoli vplivali na izbiro dubrovniškega nadškofa (Nedeljković (ur.) 1894, Cap. 129 (*Quod nullus Ragusinus vel habitator Ragusii possit esse archiepiscopus Ragusii*)). Ta odločitev je bila politično preudarna in smiselna v kontekstu časa, saj so preprečili, da bi položaj zasedel kdo, ki bi imel močno oporo v mestu. Hkrati pa je ta odločitev močno omejila »pastirsko delo«; dolga linija tujih, običajno italijanskih nadškofov namreč ni pretirano skrbela za ugled nadškofije (Harris 2006, 223).

Od konca 14. stoletja je bila mestna diplomacija zaposlena z vprašanjem izbire nadškofa. Razna poslanstva so namreč hodila k papežu, da bi preprečili imenovanje Dubrovničanov na ta položaj; vlada je celo želela vplivati na izbor. Toda papež ni popustil in Dubrovničani niso dobili pravice za določanje dubrovniškega nadškofa. Kljub temu je vlada do določene mere kontrolirala nadškofa, ki je moral prebivati izven mesta. Formalna imenovanja visokih cerkvenih dostojanstvenikov pa so vendarle pripadla nadškofu in papežu, medtem ko je vlada lahko imenovala duhovnike po mestu in okolici. Kmetje so se sicer lahko povzpeli do škofovske ali opatske funkcije, a je tam prevladoval patriciat. Duhovniki so morali biti zanesljivi, da ne bi v okolici mesta hujskali ljudstva (Janeković Römer 1999, 217–223).

Nadškof je imel pogosto probleme s svojimi sufragani. Med temi je bil trebinjsko-mrkanjski škof le »slamnati« škof, saj ni imel nobenega dejanskega nadzora nad svojim območjem.

Večinsko prebivalstvo je namreč bilo pravoslavno, zato je od 15. stoletja živel na varnem v Dubrovniku. Vendar pa se temu območju in ljudem (katolikom) niso odpovedali, saj je Cerkev nastopala kot zaščitnik njihovih interesov pri osmanskih oblasteh; ohranjeni so fermani (odloki sultana), s katerimi sultan duhovnikom priznava pravice in imunitete (Miović 2005a, 110–115).

Mnogo bolj pomembna je bila škofija Ston, kjer je katoliški škof moral zapustiti svojo diecezo in se naseliti na (beneški) Korčuli. Ko so Dubrovničani leta 1333 prevzeli Ston, so želeli tam »svojeja« škofa. Poskrbeli so, da prebivalstvo ni plačevalo desetine odsotnemu nadškofu. Vnel se je spor med škofom, ki je zahteval desetino, in vlado, ki je pritiskala na Rim, da bi vzpostavil novo škofijo. Glavno težavo je namreč predstavljal beneški vpliv, saj niso želeli predati cerkvene jurisdikcije nad dubrovniškim ozemljem prelatu, ki biva na beneškem otoku. Končno je leta 1541 papež Pavel III. podelil Dubrovniku pravico imenovanja škofa na novi škofiji. Dubrovničani so sicer bili bolj poslušni oblasti kot pa nadškofu. Tudi škof na Korčuli je bil sufragan dubrovniške metropolije, a je bil bolj podložnik posvetne, v tem primeru beneške oblasti (Harris 2006, 224).

Največji trn v peti nadškofa je bil njegov stolni kapitelj. Oblika in število kanonikov sta se spreminjali; običajno je imel dvanajst, po potresu leta 1667 pa se je skrčil na šest kanonikov (Vojnović 1895, 38). Vseskozi so bili trije glavni, in sicer arhidiakon, stolni dekan in *primicerius*. Avtonomija kapitlja je bila večja, ker so bili nadškofje tujci in pogosto odsotni. Po odloku iz 23. novembra 1442 so samo dubrovniški patriciji lahko postali kanoniki (Nedeljković (ur.) 1984, Cap. 338 (*Ordo quod non possit esse canonicus nisi nobilis Ragusii*)). To je bil

namreč odgovor na imenovanje nekaj ljudi, ki niso pripadali patriciatu, nakar je vlada zahtevala umik imenovanja z grožnjo doživljenjskega izгона z dubrovniških ozemelj (Nodilo (ur.) 1883, 253). Dubrovniški patriciat je želel obdržati kontrolo vsaj pri kapitlju, če so se že odpovedali pravici, da bi njihovi »odvečni« sinovi postali nadškofje (Harris 2006, 224–225).

V 16. stoletju je bilo kar nekaj papeških nastavitv nadškofa, brez predhodnega posveta z lokalno skupnostjo. Vlada je odreagirala tako, da je prepovedala stike med nadškofom in patriciatom. Prav tako je odločno podpirala kapitelj in verske redove v sporih z nadškofom. Dubrovniška oblast je bila navdušena nad reformami Tridentinskega koncila, a je želela sama "reformirati" ali "obnoviti" Cerkev. Zaradi trgovskih in političnih razlogov je bila odklonilna do protiosmanskega vzdušja, ki so ga podpihovali nekateri reformatorji (Harris 2006, 225).

Neodpustljiv greh v očeh oblasti je bilo vmešavanje Cerkev v zunanjo politiko v nasprotju z interesi Dubrovnika. Najhujši primer tega je bil nadškof, rojen v Milanu, Filippo Trivulzio (nadškof 1521–43), ki je bil glavni agent francoske vlade. V Dubrovniku je v 16. stoletju mrgolelo tujih agentov in ovaduhov (Žontar 1973). Trivulzio je deloval proti Dubrovničanu Marinu Zamanji, ki je bil glavni »vohun« za Špance oziroma Habsburžane (Karel V.). Dubrovnik je želel ohraniti nevtralno vlogo, zato so Dubrovničani glede na sultanovo obtožbo celo diskretno poskušali preprečiti stike med Zamanjo in Karlom V., a zaman. Trivulzio je v skladu z interesi francoskega kralja Franca I. Porti izdajal vsak sovražnikov dejanski ali potencialni gib. To je privedlo do spora z Benečani, ki so blokirali dubrovniško pristanišče. Dominikanec Serafino Razzi, ki je konec 16. stoletja izdal *Zgodovino Dubrovnika*, je trdil, da je bila smrt Trivulzija milost za Du-

brovnik (Harris 2006, 111; Razzi 1903, 132–133; hrvaški prevod v Razzi, Krasić 1999).

Kardinal Giovanni Angelo de' Medici je bil nadškof Dubrovnika v odsotnosti za deset let po namestitvi leta 1545. Trdno je bil prepričan, da ga bo nasledil Sebastiano Portico. Toda Dubrovnik se je uprl, poslal delegacijo do morebitnega novega nadškofa in mu zatrdil, da ni dobrodošel. Namesto nje ga so želeli humanista iz Bologne Beccadellija, ki je prispel v Dubrovnik leta 1555. V skladu z določili Tridentinskega koncila je razdelil svojo (od nekdanj enotno) diecezo na župnije, dvanajst znotraj zidov in dve zunaj, seveda z nujno podporo senata (Vojnović 1894, 38–39).

Njegov naslednik je bil benediktinec Cristosomo Calvino, ki je zasedel sedež 1564. Avguštnski pridigar iz Siene Cristoforo degli Amaroli je razburil veliko klerikov v Dubrovniku, ko se je zavzemal za prevlado posvetne nad duhovno oblastjo. To je izzvalo odpoklic arhidiakona dubrovniškega kapitlja Marina Kaboge. Vlada se ni želela vmešavati, saj je po njenem mnenju zagovarjal pravi red stvari. Toda Amarolijevi kritiki so postali tako glasni, da se je ta vrnil v Rim in zavrnil obtožbe domnevnih kršitev, ki bi jih naj odkrili v dubrovniški Cerkvi (Harris 2006, 227–228).

Poseben odposlanec iz Rima je raziskoval spor in popolnoma obšel nadškofa Calvina. V Dubrovniku bi se naj celo govorilo, da sploh nimajo nadškofa. Odposlanec Giovanni Francesco Sormano je napisal poročilo za Rim z uničujočo kritiko dubrovniške Cerkve. Calvino je bil obtožen slabega upravljanja, pa tudi dvomljivih teoloških nazorov. Kriv naj bi bil zlasti zato, ker se ni uprl posvetni oblasti. Duhovniki naj bi bili revni, neumni in naj ne bi izpolnjevali svojih

dolžnosti, kanoniki pa naj bi bili leni in prepirljivi (Harris 2006, 228).

Ponižanega nadškofa Calvina je leta 1575 nasledil Vincenzo Portico, ki je bil pristaš »križarskega boja« proti Osmanom. To ga ni najbolj približalo patriciatu, čeprav so bili tudi znotraj patriciata neenotni glede odnosa do Osmanskega imperija in zahtev protireformacije. Ne bi se toliko ubadali z nadškofom, če ne bi prekršil »pravila« glede poseganja v posvetno oblast. Širil je namreč škodljive govorce, da dubrovniška karantena ni zadostna. Senat je odreagiralo odločno; v sobano nadškofa so ponoči vdrli »uradniki«, ki so nadškofa prestrašili v postelji. Taktika je delovala, saj je zbežal v Rim in leta 1579 odstopil kot nadškof (Harris 2006, 228–229). Spori med cerkveno in posvetno oblastjo niso prenehali praktično do konca relativne samostojnosti republike leta 1808.

Meniški redovi in vsakdanja pobožnost

Oblast se je vpletala tudi v samostanske redove, ki so igrali aktivno vlogo v duhovnem življenju Dubrovnika (Vojnović 1894, 50–67). Benediktinski menihi in nune so se v južnem Jadranu zasidrali že v 9. stoletju. V okolici je bilo tudi veliko malih otokov primernih za samostanske dejavnosti (Mrkan, Sveti Petar, Sveti Andrija, Šipan, Mljet in Lokrum). Najstarejši je bil samostan Svete Marije na Lokrumu, za katerega se je oblast posebej zanimala zaradi njegove strateške lege. Vsako leto je vlada imenovala zastopnika in tri prokuratorje, ki so skrbeli za finančne zadeve samostana. Menihi so vsako leto dobivali prihodke tako od lokalnih kot od daljnih pokroviteljev. Za nadškofom je bil lokrumski opat najpomembnejši prelat v republiki. Tudi ti opati so bili obi-

čajno odsotni in se niso pretirano menili za samostan (Harris 2006, 230–231).

Dekadentno stanje benediktinskih samostanov dubrovniške republike je v 15. stoletju številne papeže spodbujalo, da so predlagali inkorporacijo samostanov v večje kongregacije. Toda to je spodbudilo odpor pri oblasti, ker je prišel samostan na Lokrumu pod oblast Padove. Projekt so kasneje oživili s podporo dubrovniške vlade, a so združili le dubrovniške samostane (kongregacija Mljet). Tako papeška država kot dubrovniški nadškof Beccadelli sta skušala privabiti več menihov in uvesti strožje standarde za življenje v samostanu (Harris 2006, 231–232).

Tudi beraška redova, dominikanci in manjši bratje, sta zgodaj prišla v Dubrovnik in sta kmalu igrala še pomembnejšo vlogo od benediktincev. Najprej so dominikanci ustanovili samostan leta 1225, a so ga prestavili znotraj obzidja šele v 15. stoletju. Tudi manjši bratje so se leta 1235 sprva oblikovali zunaj mesta, a je vlada kmalu ukazala, da stari kompleks podrejo in se prestavijo znotraj obzidja. Manjši bratje so bili posebej pomembni za življenje v Dubrovniku, saj so bili pomembni misijonarji pri spreobračanju pravoslavnih prebivalcev v katolištvo (Turčinović (ur.) 1985).

Oblast se je zavzemala za strogo moralno, deloma zaradi verske gorečnosti, še bolj zaradi interesov trgovske republike. Za dubrovniški patriariat je bila pomembna kontrola nad samostani in bratovščinami (Marinović 1952, 233–245). Tako je vlada delala v smer, da bi ločila dubrovniške dominikance od ostalih dalmatinskih dominikancev. To jim je uspelo leta 1486, ko so se dominikanci organizirali v posebno dubrovniško kongregacijo. Leta 1500 so tako »izolirali«
še frančiška-

ne od preostale Dalmacije, ki je bila pod Benetkami (Harris 2006, 233–234; Janeković Römer 1999, 214–217). Oblast se je trudila držati tujce izven svojih redovnih hiš, kar je dobilo leta 1422 tudi uradno potrditev z odlokom (Nedeljković (ur.) 1984, Cap. 178 (*Quod moniales forenses non recipiantur in monasteriis Ragusii*)).

V Dubrovniku je bilo vedno več nun kot menihov. Pred prihodom jezuitov je bilo na celem dubrovniškem teritoriju šest moških samostanov, medtem ko je bilo v samem mestu osem ženskih, in sicer pet benediktinskih, en dominikanski in dva samostana klaris. Slednji trije so bili dostopni samo za višji sloj. Veliko število ženskih samostanov je posledica politike patriciata pri poročanju svojih hčera; niso namreč dovolili »mešanja« krvi (Vojnović 1894, 65–67). Patriciat se je posebej zanimal za samostan sv. Klare; vlada je minimalizirala stroške dot in leta 1426 odločila, da lahko dajo le obleke, posteljo in nekaj knjig, ne pa denarja (Nedeljković (ur.) 1984, Cap. 209 (*Ordo pro nobilibus dominabus ponendis in monasterio sancte Clare*)).²

Prihod jezuitov v drugi polovici 16. stoletja je bila točka preobrata v dubrovniškem verskem življenju. Oblast si je na eni strani želela njihovo prisotnost in jezuitski kolegij (*Collegium Ragusinum*), po drugi strani pa je bilo veliko patricijev previdnih glede gorečega protiosmanskega razpoloženja jezuitov. Ker so bili posebej zvesti Rimu in načeloma čutili odpor do posvetne oblasti, je bila to posebej težka situacija za Dubrovnik. Tako so se jezuiti večkrat umaknili in vrnili zaradi sporov z oblastjo in financiranja njihovega delovanja v dubrovniški republiki (Harris 2006, 234–237).

2 O položaju žensk v duhovnem življenju v Dubrovniku gl. Stojan 2003.

Na splošno so bili meščani zelo pobožni, kar je opazil tudi Toskančan Diversis, ko je zapisal, da je veliko Dubrovničanov obiskovalo maše vsak dan in dajalo vbogajme bolj radodarno od Italijanov (Diversis 2001). Serafino Razzi je izkusil dubrovniško pobožnost že na italijanski jadranski obali, preden je sploh prišel v Dubrovnik. Na veliki dubrovniški trgovski ladji je bil presenečen nad pobožnostjo posadke, še posebej fantov, ki so molili *Oče naš* in *Zdravo Marijo* pred vsakim obrokom (Harris 2006, 237). Ko je končno prišel do mesta, ga je navdušilo število cerkva, ki so jih Dubrovničani vzdrževali; naštel jih je kar 47 samo znotraj obzidja (Razzi 1903, 242).

Dolgo preden so jezuiti prišli, je bila uradna dubrovniška in ljudska pobožnost osredinjena na mestnem zavetniku, sv. Blažu oziroma Vlahu. Po legendi naj bi namreč leta 972 sv. Blaž posvaril Dubrovničane pred zlonamernimi Benečani, ki so želeli osvojiti mesto. Povod za čaščenje omenjenega svetnika je prišel skupaj z relikvijami, in sicer z njegovo lobanjo leta 1026. Za trgovsko mesto je bil pomemben njegov godovni dan, 3. februar, s katerim je povezana posebna pravica (*Sloboština svetog Vlaha*). Oblast je namreč dala za ta dan sveto obljubo, da bi vsak dolžnik ali kriminallec, Dubrovničan ali tujec, lahko prišel v Dubrovnik v času enega tedna (tri dni pred praznikom in po njem) in bil oproščen dolga oziroma kazni. Ta pravica je nudila priložnost za dolžnike, da so sklenili dogovore s svojimi upniki, in za izgnane zločince, da so poskusili doseči odložitev kazni (Harris 2006, 237–238). Podobno pravico so leta 1453 vzpostavili za 5. julij (Nodilo (ur.) 1883, 227).

Sv. Blaž je bil povezan z zdravljenjem. Črna smrt oziroma velika kuga sredi 14. stoletja je povečala vlogo zavetnika mesta, kar se vidi iz kronik in upodobitev mesta (slika 1). Februarja

1349, mesec dni po začetku kuge v mestu, je oblast podprla projekt gradnje nove cerkve, posvečene sv. Blažu. Stala je neposredno zraven palače velikega sveta na osrednjem trgu in je bila druga najpomembnejša cerkev za katedralo. Postala je znamenitost mesta in center družabnih mreženj (Harris 2006, 238–240). V njegovo čast so prirejali tudi številne procesije, ceremonije in obrede (Lonza 2009).

Slika 1: Triptih Nikole Božidarevića *Blažena Devica s svetniki* iz dominikanskega samostana v Dubrovniku; na levi sv. Blaž z maketo Dubrovnika v rokah in sv. Pavel (zgodnje 16. stoletje) (vir: Wikimedia Commons, datum dostopa: 13. 6. 2025).

Pobožnost je bila tudi pogosto praktična in socialno usmerjena. Spodbuda za ustanovitev mestne sirotišnice je bila krščanska dobrotljivost ali usmiljenje (*caritas*), ki je bila sicer tudi med humanisti v zgodnjem novem veku omejena (Janžekovič 2025). Tako je bilo tudi z darovi za revne, gobavce in vdove ter z odkupninami za ujetnike. Najbolj sistematične oblike karitativnega dela so bile delo bratovščin. Verske bratovščine so imele svoje sedeže v posameznih cerkvah, a so te sedeže skozi stoletja premikale. Cilj teh skupnosti je bil vzpodbujanje verske pobožnosti, poskrbeti za tiste v težavah in ohranjati družbeni red (Vojnović 1894, 39–40). Tudi druge veroizpovedi so se organizirale v skupnosti.

Judje, pravoslavci in muslimani

Dubrovničani so v Dubrovniku tolerirali le judovsko skupnost (ne vedno), ker jim je bilo to v interesu in jih judje oziroma Judje zaradi majhne skupnosti niso ogrožali. Judje sprva niso prebivali v samem mestu, temveč v predmestju Ploče, pred vzhodnim mestnim obzidjem. Arhivski viri sicer omenjajo mnoge Jude, ki so se v Dubrovniku naselili za stalno, a njihove rezidence niso bile locirane. Vloga Dubrovnika kot odprtega pristanišča, v katerem trgovina poteka ne glede na vojne operacije ali politične krize, je bila dodaten impulz za naselitev Judov (Miović 2005b, 7–8; Miović 2005c).

Dubrovničani so imeli konec 15. stoletja pri izgonu Judov iz Iberskega polotoka vlogo prevoznikov (v osmanske dežele). Običajno so se ustavili v Dubrovniku, nekateri so se tu naselili za stalno. Sprva so jih obravnavali enako kot ostale tujce, a je že leta 1510 podobno kot v južni Italiji prišlo do odkritih nape-

tosti. Senatorji so predlagali, da bi jim prepovedali izkrcanje v Dubrovniku, a tega večina ni podprla. Nato so leta 1515, istega leta kot v Ljubljani, skoraj enoglasno sprejeli sklep o izgonu Judov z dubrovniškega teritorija. Judje so odtlej lahko prišli z blagom in ostali samo toliko časa, dokler ga niso prodali (Miović 2005b, 8–9). Splošna klima je bila sovražno nastrojena proti Judom; obtoženi so bili tudi obrednih umorov krščanskih otrok (Münster 1971, 99–112).

Kljub brutalnim sodnim postopkom in sovražnosti oblasti pa Judje niso pozabili na prednosti dubrovniškega pristanišča za trgovske dejavnosti. To je zlasti veljalo v času vojne, saj je bila nevtralnost Dubrovnika priznana na Vzhodu in Zahodu. Leta 1538 so oblasti ponovno dovolile, da se Judje naselijo znotraj mesta. Leta 1546 je senat dokončno odločil, da bo vzpostavil geto znotraj mestnega obzidja na Lojarski ulici (danes Židovska ulica). Z odlokom so določili, da morajo vsi Judje živeti v tem predelu, ki je bil blizu glavnega skladišča in sedeža carinske službe. Geto je bil zaprt s posebnimi vrati in obzidan. V času večernega zvonjenja so geto zaprli čez noč in ga spet odprli v času jutranjega zvonjenja (Miović 2005b, 9–14).

Po izidu papeške bule *Cum nimis absurdum* papeža Pavla IV. iz leta 1555 so morali Judje v krščanskih mestih živeti v ograjenih getih (*Cum nimis absurdum* 1555). Bula je vsebovala še številna druga diskriminatorna določila, ki pa se jih niso povsod držali. To je pravzaprav zaradi občutka varnosti ustrezalo Judom in kristjanom. V Benetkah so na primer pred vhodom v geto stali štirje stražarji, za katere so plačevali Judje sami. Vsa vrata in okna, ki so gledala navzven, so zabili (Miović 2005b, 17–20). Z ustanovitvijo geta se je rodila tudi sinagoga, ki je bila edina nekatoliška verska ustanova na du-

brovniškem teritoriju do leta 1775, ko so dovolili pravoslavno kapelo v rezidenci ruskega konzula (Miović-Perić 1997, 114). Judovsko skupnost je vodila bratovščina, tradicionalna skupnost občanov s skupnimi interesi glede trgovine, religije in medsebojne podpore (Miović 2005b, 21–22).

V drugi polovici 16. stoletja se je judovska skupnost hitro večala. V Dubrovnik so prihajali predvsem (tranzitni) trgovci in poslovneži, a tudi Judje drugih poklicev (zdravniki). Po drugih mestih so jih preganjali, a Dubrovnik se je večino ma držal stališča o nevmešavanju Cerkev v njihovo politiko. Oblast se je relativno dobro branila poskusov papeške kurije, ki je bila tudi zaradi (proti)reformacije pripravljena vedno ostreje nastopati proti Judom. Papeški odloki so posebej prepovedovali, da bi judovski zdravniki skrbeli za kristjane, a se tega v Dubrovniku niso držali. Zdravnike so spoštovali, med drugim jim ni bilo treba nositi rumenih ali rdečih kap (Miović 2005b, 22–29).

Odnos oblasti do Judov je bil ambivalenten, obdobju favoriziranja je sledilo obdobje restriktivnih odlokov (tudi zaprtje v geto ali celo izgon). Vsakič ko se je judovska skupnost povečala, so dubrovniške oblasti sprejele restriktivne ukrepe. Judje so bili do potresa leta 1667 oproščeni davkov ali kakršnihkoli denarnih obveznosti razen najemnine za stanovanja, trgovine in skladišča. V primerjavi z Rimom in papeško državo, kjer se je položaj Judov slabšal, je bil v Dubrovniku odnos oblasti do njih relativno strpen. Oblasti v Dubrovniku (in Benetkah) namreč niso izvajale večine odlokov, ki jih je proti Judom predpisovala Cerkev. V 18. stoletju so Judje že živeli izven geta, ki so ga pred tem še razširili. Lahko so celo pridobili državljanstvo in kupili nepremičnine (Miović 2005b, 29–101).

Zanimivo pa je, da pravoslavci tega privilegija (državljanstva) niso mogli doseči. Da bi se popolnoma integrirali, so posamezni pravoslavci prešli v katoliško vero. Sprememba vere je bila običajna pri poroki oseb različnih veroizpovedi. Tako so katoliško vero sprejemali tudi muslimani, ki so se poročili in nastanili na območju republike. Oblast si je sicer prizadevala, da bi vsi njeni podaniki izpovedovali eno, katoliško vero, s ciljem ohranjanja homogenosti (Miović-Perić 1997, 109–111). Javno izpovedovanje pravoslavne vere je bilo prepovedano (zasebno so tolerirali), ker so se katoliški Dubrovničani počutili ogrožene s strani okoliškega pravoslavnega prebivalstva.

Podobno negativno so se sprva opredelili pred rusko carico Katarino Veliko med rusko-dubrovniškim sporom (1769–1775) glede gradnje pravoslavne cerkve v Dubrovniku. To bi po mnenju dubrovniškega poslanca Frana Ragnina pomenilo, da bi se pravoslavci iz sosednjih dežel naseljevali v Dubrovniku in katolike postopoma izrinili. Dubrovničani niso dovolili izgradnje cerkve z argumentom, da na območju republike živi le med 12 in 15 pravoslavnih družin. Leta 1775 so popustili in konzulu dovolili postavitv kapele, a le zanj, njegovo družino in ruske podanike. Spori z Rusi so se nadaljevali, saj so slednji leta 1774 postali zaščitniki pravoslavcev v osmanskem imperiju (Miović-Perić 1997, 111–116).

Muslimani do 19. oziroma 20. stoletja v Dubrovniku niso živeli; izjema so bili osmanski predstavnik na Pločah (*emin*; osmanski carinik in neuradni osmanski konzul) in nekaj kovačev. Muslimanski trgovci so v glavnem prenočili v bivališču na Pločah. Pred izgradnjo Lazareta na Pločah leta 1642 se je uporabljalo še manjše bivališče znotraj obzidja. S tem so kršili odredbo, po kateri tujec ni smel prenočiti znotraj mestnega obzidja (Miović-Perić 1997; Miović 2011; Miović 2015). Če je

Dubrovničan sprejel islam, je avtomatsko postal osmanski »državljan«, zato dubrovniška država nad njim več ni imela nobenih pravic; k temu se je zateklo veliko zločincev in dolžnikov (Vojnović 1895, 1–91; 25–26; Miović-Perić 1997, 97–101). Oblast je skušala zaščititi katolike na mejnem ozemlju proti muslimanom in pravoslavcem. Tako so se večkrat obrnili na Porto, da naj župnikom izda posebna dovoljenja in imunitete, a so isto storili pravoslavci (Vojnović 1895, 17–19).

Zaključek

Odnos med posvetno in duhovno oblastjo je bil včasih vzajem, včasih pa poln napetosti. Cerkev je predstavljala avtonomno družbeno silo, ki je bila podvržena višji avtoriteti izven dubrovniške republike (Rim), zato jo je posvetna oblast dojemala tudi kot konkurenco. Z vidika aristokratske vlade je bilo zato toliko važnejše držati cerkveno hierarhijo pod strogim nadzorom in preprečevati njeno povezovanje s patriciatom. Po eni strani je vlada dubrovniške republike goreče podpirala katolištvo, gradila samostane in cerkve, jih opremljala in skrbelo zanje, po drugi strani pa je na razne načine kršila pravila Cerkve. Sicer pa so bili Dubrovničani večinoma pragmatični in relativno strpni, še posebej v odnosu do drugih veroizpovedi.

Zahvala

Za pomoč in objasnitev nekaterih nejasnosti se zahvaljujem dr. Vesni Miović iz Zavoda za povijesne znanosti ('Zavod za zgodovinske znanosti') v Dubrovniku. Posebna zahvala tudi dr. Vanji Kočevarju za pregled članka in lucidne komentarje. Iskrena zahvala tudi anonimnima recenzentoma, ki sta bistveno izboljšala berljivost in razumljivost članka.

Reference

Objavljeni viri

de Diversis, Filip. 2001. *Dubrovački govori u slavu ugarskih kraljeva Sigismunda i Alberta*. Ur. Zdenka Janeković-Römer. Dubrovnik & Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

Krasić, Stjepan, Razzi, Serafino. 1999. *Povijest dubrovačke metropolije i dubrovačkih nadbiskupa (X.–XVI. stoljeća)*. Dubrovnik: Biskupski ordinarijat.

Krizman, Bogdan (ur.). 1952. Memoire Bara Bettere austrijskom generalu T. Milutinoviću o Dubrovačkoj Republici iz 1815. godine. *Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 1: 423–464.

Nedeljković, Branislav M. (ur.). 1984. *Liber viridis*. Beograd: Srpska akademija nauka i umjetnosti.

Nodilo, Speratus (ur.). 1883. *Annales Ragusini anonymi item Nicolai de Ragnina*. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. XIV. Zagreb: Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium.

Nodilo, Speratus (ur.). 1893. *Chronica Ragusini Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451–1484)*. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. XXV. Zagreb: Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium.

Razzi, Serafino. 1903. *La storia di Ragusa: scritta nuovamente in tre libri*. Ur. Lodovico Ferretti. Dubrovnik: A. Pasarić.

Šoljić, Ante; Šundrica, Zdravko; in Veselić, Ivo (ur.). 2002. *Liber Statutorum Civitatis Ragusii compositus anno MCCLXXII / Statut grada Dubrovnika sastavljen godine 1272*. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku.

Literatura

Brendle, Franz. 2015. *Das konfessionelle Zeitalter*. Berlin & Boston: DeGruyter.

Campi, Emidio. 2015. Ali je bila reformacija nemški dogodek? *Stati inu obstati* št. 11: 41–64.

Carter, Francis W. 1972. *Dubrovnik (Ragusa): A Classic City-state*. London & New York: Seminar Press.

Foretić, Vinko. 1980a. *Povijest Dubrovnika do 1808. 1. Od osnutka do 1526*. Zagreb: Nakladni zavod MH.

Foretić, Vinko. 1980b. *Povijest Dubrovnika do 1808. 2. Od 1526 do 1808*. Zagreb: Nakladni zavod MH.

Golec, Boris. 2019. Integracija vzhodnih kristjanov in muslimanov v družbo na Slovenskem med 16. in 19. stoletjem. V: *Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem*, 353–405. Ur. Boris Golec. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Grdina, Igor. 2007. Reformacijski tokovi na Slovenskem. *Zgodovinski časopis* 61, št. 1/2: 59–74.

Harris, Robin. 2006. *Dubrovnik: A History*. London: Saqi Books.

Janeković Römer, Zdenka. 1999. *Okvir slobode: Dubrovačka vlastela između srednjovekovlja i humanizma*. Zagreb & Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Janžekovič, Izidor. 2019a. The Balance of Power in the Renaissance. *History of Political Thought* 40, št. 4: 607–630.

Janžekovič, Izidor. 2019b. Izvor in prenos ideje ravnotežja moči iz Italije v Evropo. *Annales, Series historia et sociologia* 29, št. 3: 345–362. <https://doi.org/10.19233/ASHS.2019.23>

Janžekovič, Izidor. 2020. The Rise of State Navies in the Early Seventeenth Century: A Historiographical Study. *Journal for Maritime Research* 22: 183–208. <https://doi.org/10.1080/21533369.2020.1835229>.

Janžekovič, Izidor. 2021a. Ravnotežje moči od vestfalskega miru (1648) do utrechtkega miru (1713). *Annales, Series historia et sociologia* 31, št. 2: 271–294. <https://doi.org/10.19233/ASHS.2021.18>.

Janžekovič, Izidor. 2021b. Etnični »stereotipi« v zgodnjenovoveški Evropi : ruska in turška narodna noša. *Zgodovinski časopis* 75, št. 3/4: 390–421. <https://doi.org/10.56420/Zgodovinskicasopis.2021.3-4.04>.

Janžekovič, Izidor. 2022. Zgodnjenovoveški etnični »stereotipi« v Evropi na primeru oblačil za Ruse in Turke. V: *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: slovenski pogledi*, 233–277. Ur. Vanja Kočevar. Ljubljana: Založba ZRC.

Janžekovič, Izidor. 2023. The Balance of Power from the Thirty Years' War and the Peace of Westphalia (1648) to the War of

the Spanish Succession and the Peace of Utrecht (1713). *History of European Ideas* 49, št. 3: 561–579. <https://doi.org/10.1080/01916599.2022.2077401>.

Janžekovič, Izidor. 2024a. The Balance of Sea Power in the Early Modern Era: the Anglo-Dutch Wars. *International Journal of Maritime History* 36, št. 4: 799–824. <https://doi.org/10.1177/08438714241269611>.

Janžekovič, Izidor. 2024b. Ethnic 'stereotypes' in early modern Europe: Russian and Ottoman national costumes. *History and Anthropology* 35, št. 3: 500–524. <https://doi.org/10.1080/02757206.2022.2132494>

Janžekovič, Izidor. 2025. No Escaping Brutal Reality: The Death Penalty in Early Modern Utopias. *History of European Ideas* 51, št. 4: 711–738. <https://doi.org/10.1080/01916599.2024.2430956>.

Jerše, Sašo. 2009. Vera, upanje, oblast: O notranjeavstrijskem političnem imaginariju v času verskih vrenj. V: *Vera in hotenja: študije o Primožu Trubarju in njegovem času*, 67–103. Ur. Sašo Jerše. Ljubljana: Slovenska matica,.

Klueting, Harm. 2007. *Das Konfessionelle Zeitalter: Europa zwischen Mittelalter und Moderne*. Darmstadt: Primus Verlag.

Kočevar, Vanja. 2019. Družbena in identitetna mobilnost krajskih deželnih stanov kot posledica protireformacije in katoliške obnove. V: *Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem*, 101–179. Ur. Boris Golec. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Kočevar, Vanja. 2020. Patent cesarja Ferdinanda II. o spreobrnjenju ali izselitvi protestantskega plemstva notranjeavstrijskih dežel iz leta 1628: kritična objava in prevod. *Arhivi* 43, št. 2: 381–426.

Kočevar, Vanja. 2022. Generalni mandat cesarja Ferdinanda II. o verskih razmerah na Kranjskem iz leta 1631: (ne)prilagoditev kranjskih elit na protireformacijo in katoliško prenovo. *Acta Histriae* 30, št. 1: 67–100. <https://doi.org/10.19233/AH.2022.04>.

Krekić, Bariša. 1972. *Dubrovnik in the 14th and 15th Centuries: A City between East and West*. Norman, OK: University of Oklahoma Press.

Lonza, Nella. 1997. *Pod plaštem pravde*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU.

Lonza, Nella. 2009. *Kazalište vlasti: Ceremonijal i državni blagdani dubrovačke republike u 17. i 18. stoljeću*. Zagreb & Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU.

Marinović, Ante. 1952. Prilog poznavanju dubrovačkih bratovština. *Anali historijskog instituta u Dubrovniku* 1: 233–245.

Miović-Perić, Vesna. 1997. *Na razmeđu: osmansko-dubrovačka granica (1667.–1806.)*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU.

Miović, Vesna. 2005a. *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku.

Miović, Vesna. 2005b. *The Jewish Ghetto in the Dubrovnik Republic (1546–1808)*. Zagreb & Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU.

Miović, Vesna. 2005c. *Židovski geto u Dubrovačkoj Republici (1546–1808)*. Zagreb in Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU.

Miović, Vesna. 2011. *Mudrost na razmeđu: zgrade iz vremena Dubrovačke Republike i Osmanskog Carstva*. Dubrovnik: Karolina.

Miović, Vesna. 2015. Osebna korespondenca o konfesionalnih razmerah v Dubrovniku, sopodpisovanju nadškofa in muslimanih v Dubrovniku. Ljubljana, Dubrovnik.

Münster, Ladislao. 1971. Proces zbog »ritualnog ubistva« u Dubrovniku 1502. godine i tragična smrt lekara Moše Maralija. *Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja* 1: 99–112.

Oman, Žiga. 2020. Protestantske skupnosti slovenskega Podravja v 17. stoletju skozi problematiko medkonfesionalnega sobivanja: primer Maribora in Ptuja. V: *Tridesetletna vojna in Slovenci: evropski konflikt in slovenski prostor v prvi polovici 17. stoletja*, 319–357. Ur. Vanja Kočever. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Peković, Željko. 1995. Developpement de l'ensemble de la cathedrale de Dubrovnik. *Hortus Artium Medievalium* 1: št. 1: 162–168.

Reinhard, Wolfgang. 1977. Gegenreformation als Modernisierung? Prolegomena zu einer Theorie des konfessionellen Zeitalters. *Archiv für Reformationsgeschichte* 68: 226–52.

Reinhard, Wolfgang. 1983. Zwang zur Konfessionalisierung? Prolegomena zu einer Theorie des konfessionellen Zeitalters. *Zeitschrift für historische Forschung* 10, št. 3: 257–77.

Schilling, Heinz. 1981. *Konfessionskonflikt und Staatsbildung*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.

Schilling, Heinz. 1991. *Civic Calvinism*. Kirksville: Sixteenth Century Journal Publications.

Schilling, Heinz. 1988. Between the Territorial State and Urban Liberty: Lutheranism and Calvinism in the County of Lippe. V: *The German People and the Reformation*, 263–283. Ur. R. Hsia. London & Ithaca, NY: Cornell University Press.

Scott Dixon, C. (ur.). 1999. *The German Reformation: The Essential Readings*. Oxford: Blackwell.

Stojan, Slavica. 2003. *Vjerenice i nevjernice: žene u svakodnevici Dubrovnika (1600–1815)*. Zagreb & Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU.

Strohmeyer, Arno. 2011. *Svoboda politike in moč vere: študije o politični kulturi deželnih stanov habsburške monarhije v času verskih vrenj (ok. 1550–ok. 1650)*. Ljubljana: *cf.

Štuhec, Marko. 2008. Reformacijska gibanja v okviru evropskega 16. stoletja. *Slavia Centralis* 1, št. 1: 5–20.

Turčinović, Josip (ur.). 1985. *Samostan male braće u Dubrovniku*. Zagreb & Dubrovnik: Kršćanska sadašnjost.

Voje, Ignacij. 2020. *Vodnik po starodavnem Dubrovniku*. Celje & Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba.

Vojnović, Kosto. 1894. Crkva i država u dubrovačkoj republici, Prvi dio. *Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 41, št. 119: 32–142.

Vojnović, Kosto. 1895. Crkva i država u dubrovačkoj republici, Drugi dio. *Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 42, št. 121: 1–91.

Weiss, Dieter J.; Brockmann, Thomas (ur.). 2013. *Das Konfessionalisierungsparadigma – Leistungen, Probleme, Grenzen*. Münster: Aschendorff.

Žnidaršič Golec, Lilijana. 2002. Meščani in cerkvene ustanove v Ljubljani do konca 16. stoletja. *Kronika* 50, št. 3: 241–258.

Žnidaršič Golec, Lilijana. 2015. *Cerkvene ustanove in službe v zgodnjem novem veku na Slovenskem: škofovstvo, arhidia-konatstvo, župništvo*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Žnidaršič Golec, Lilijana. 2019. *Kariere duhovnikov na Slovenskem v zgodnjem novem veku. Vzvodi, okoliščine, (samo) reprezentacija* (Thesaurus memoriae, Opuscula, 9). Ljubljana: ZRC SAZU.

Žontar, Josip. 1973. *Obveščevalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoletju*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Religious Conditions and Forms of Religiosity in the Republic of Ragusa in the Late Middle Ages and the Early Modern Period

Summary

Ragusa was an aristocratic city-republic whose guiding principle was conservatism. An identity and system developed that granted power exclusively to the patriciate. At the core of Ragusa's ideology was the concept of liberty, understood as political autonomy – that is, independence from external powers. Liberty was both the *raison d'être* and the *raison d'état*, yet it applied solely to the highest social class (the city patriciate). Members of the patriciate sought to preserve both external independence and the internal division of power. The Church, however, regarded members of various social ranks as equals and provided them with opportunities for advancement. This was unacceptable from the patrician perspective, which is why the authorities aimed to control the selection of ecclesiastical dignitaries – a source of growing tensions.

The authorities in Ragusa established mechanisms to mitigate the consequences of the intermingling of secular and ecclesiastical hierarchies. Clergy were, in principle, excluded from daily politics, in order to prevent the Church from interfering in secular governance. In the struggle between authorities, the Church was subjected to the pragmatic needs of the secular government. As much as Ragusa's aristocracy exerted political pressure on the Church, it was, on the other hand, deeply devoted to the Catholic faith and the Pope. The protection of the papacy was a crucial support to the Republic of Ragusa in complex international relations. Papal

intervention frequently safeguarded Ragusa's trading privileges and its right to neutrality. Owing to this position, the patriciate was self-assured; it often emphasised its role as a defender of Christianity, seeking privileges and support in return.

The mendicant orders – the Dominicans and the Friars Minor – arrived in Ragusa early and soon played an even more important role than the Benedictines. The Friars Minor were particularly significant in Ragusa's life, as they served as key missionaries in converting the Orthodox population to Catholicism. The authorities advocated strict morality, partly due to religious fervour, but even more so due to the interests of the mercantile republic. For the patriciate, control over monasteries and confraternities was of great importance. Thus, the government worked towards separating the Dominicans in Ragusa from their Dalmatian counterparts.